

חידוש הסנהדרין בימינו

הרב ידידיה צור

ראשי פרקים

מבוא

- א. שלוש מטרות של הקמת הסנהדרין בימינו, ועוד עניין אחד
- ב. החובה להקים מערכת משפטית לפי החוק העברי
- ג. ארבעה נסיונות בעבר להקים סנהדרין
- ד. ההיתר של הרמב"ם להקים סנהדרין גם בהעדר 'סמוך מפי סמוך'
- ה. רשימת הראשונים התומכים בהיתרו של הרמב"ם
- ו. רשימת האחרונים השוללים את ההיתר של הרמב"ם
- ז. דעת הרב אברהם יצחק הכהן קוק בענין הקמת הסנהדרין בימינו
- ח. מה ניתן לעשות כעת?

מבוא

חז"ל עורכים עבורנו במסכת מגילה יז, ב סדר מסודר כיצד יהיה תהליך גאולת עם ישראל. שלבי הגאולה נלמדים מן סדר הבקשות של תפילת העמידה. קודם כל ה' מברך אותנו בשפע מזונות וכלכלה (= ברכת 'ברך עלינו'; והרי אין לך קץ מגולה יותר מזה, ע"פ סנהדרין צח, א, לכן בזה מתחילים שרשרת הצעדים). אח"כ בא תור של קיבוץ גלויות (= 'תקע בשופר לחרותנו ושא נס לקבץ גליותינו'). אח"כ נעשה דין ברשעים שנאמר 'ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגין' וכתיב 'ואשיבה שופטיך כבראשונה' (= 'השיבה שופטינו כבראשונה, ולמלשינים אל תהי תקוה'). וכיון שכלו פושעים, מתרוממת קרן צדיקים (= 'על הצדיקים ועל החסידים'). והיכן מתרוממת קרנם? בירושלים! ('ולירושלים עירך ברחמים תשוב'). וכיון שנבנית ירושלים, בא (משיח בן) דוד ('את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח'). וכיון שבא דוד, באתה תפלה (כלומר, הקמת בית המקדש, כי 'ביתי בית תפלה ייקרא לכל העמים' (= שמע קולנו). באת עבודה (הקרבת קרבנות, ברכת 'רצה'). אז באת תודה (= מודים אנחנו לך, לך נאה להודות'). ולבסוף, ה' יברך את עמו בשלום (= שים שלום). עד כאן ההדרכה של חז"ל, איך תתקיים תכנית ה' לגאולתנו הנכספת.

לפי מה שראינו כאן, אחרי מימוש וקיום שני השלבים הראשונים (שפע

כלכלי וקיבוץ גלויות עד שבערך שלישי מעם ישראל כבר עלה ארצה) אנו מצפים לשלב שלישי של "ואשיבה שופטיך כבראשונה". בלשון חז"ל ראינו ששלב זה מחובר ומהודק לשלב של כילוי רשעים. ובאמת, זה יוכל להתקיים בדרכי נועם, כדברי ברוריה אשת רבי מאיר במסכת ברכות י', א שכאשר חוזרים בתשובה, ממילא 'יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם'. כלומר, יצליחו חכמי התורה להוכיח בהסבריהם ובנימוקיהם כמה נפלאה צדקת התורה וחז"ל עד 'שהמאור שבה מחזירם למוטב' (ילק"ש איכה) וכדברי מהר"ל (סוף ספר 'באר הגולה' אודות ברכת 'ז'למשינים'). לפני 'כילוי רשעים' כזה, לא נוכל לצפות להרמת קרנם של הצדיקים, אלא הם יהיו בשפל המדריגה, ללעג וקלס. כדברי חז"ל בסנהדרין צז, א 'וסר מרע משתולל' ופירש רש"י: "כל העולם אומרים עליו 'שוטה הוא'". ובודאי לפני התקדמות זו של "ושופטיך כבראשונה" לא נוכל לצפות לבנין ירושלים בכל תפארתה וקדושתה. כמובן לא נוכל לצפות לביאת משיח בן דוד (אבל משיח בן יוסף יכול לבוא גם היום, אחישנה). ולא נוכל לצפות לבנין בית המקדש.

במלים אחרות, בכך שאין לנו סנהדרין יש לנו כאן עצירה, המחסום הכבד ביותר בכל המשך תהליך גאולתנו. בלי שמחסור זה יושלם, אין לנו כל דרך טבעית איך להתקדם! אם כי כבר זכינו לשגשוג כלכלי, וכן לקיבוץ גלויות בצורה משמעותית (אע"פ שטרם השלמנו כראוי), עלינו להתכונן נפשית ומעשית לשלב הבא בתור: "ואשיבה שופטיך כבראשונה".

א. שלוש מטרות של הקמת הסנהדרין בימינו, ועוד ענין אחד

שלוש מטרות יש לנו בחידוש מוסד הסנהדרין.

ראשית: עלינו לדעת כי בית דין הגדול שבירושלים הוא הסמכות העליונה בחקיקה ושמירת הצביון התורני של ישראל. וזה לשונו של הרמב"ם (הל' ממרים פ"א ה"א ה"ב):

"בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל... וכל המאמין במשה רבנו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולהשען עליהן. כל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה, שנאמר 'לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל'".

על איזו בעיה ציבורית בא מוסד הסנהדרין כמענה? הבעיה היא ש"כשם שפרצופיהם שונים זה מזה, כך דעותיהם של הבריות שונות זה מזה" (ע"פ ברכות נח, א). אנו מוצאים בזמנינו מחנות וסיעות שונות של שומרי תורה. ישנם

אולטרה-חרדים, ישנם חרדים אנטי-ציוניים. יש חרדים ציוניים, וכן כל סווגים שונים עד ל"מסורתיות" בעלמא. לכל מחנה וסיעה יש מנהיגים רוחניים, אנשי רוח ועוסקים בפסיקה הלכתית. כמובן שמסקנותיהם לכל מיני בעיות השעה שונות מאד זה מזה, אם להחמיר או להקל וכיו"ב. נתקיימה בנו קללתו של עמוס הנביא: "ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו" ופירשו חז"ל: "שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד" (שבת קלה, ב) ופירש שם רש"י: "לא ימצא הלכה ברורה שלא יהא בה מחלוקת".

פיצולי דעות הללו גורמים לנו לעבור על איסור דאורייתא של "לא תתגודדו", לא תעשו אגודות אגודות (כך משמעות הרמב"ם שהוא דאורייתא, בסוף הל' ע"ז, וכן הגדיר האיסור כדאורייתא, הנצי"ב בהעמק דבר, דברים י"ד). כלומר, אפילו חילוקי פסק וחילוקי מנהגים בין עדות ספרדים לעדות אשכנז הוא מעשה איסור דאורייתא, היות שהם גרים במקום אחד יחד (כמבואר ע"פ רמ"א באו"ח סי' תצ"ג, ומהר"ר קארו בשו"ת אבקת רוכל סי' ריב, במשנ"ב בסי' ל"א ובסי' קל"א). ואין להם אפילו בית דין נפרד לכל עדה, מה שהיה מתיר החילוקים ביניהם לפי כמה פוסקים. כל שכן החילוקים שבין קבוצות חסידים בין כת אחת לכת אחרת, או ה"מתנגדים" ביניהם לבין עצמם. ולכן מובן מאד שאילו היתה לנו סמכות עליונה כמו סנהדרין היינו שואלים אותם ונוהגים אחידות, וגם ניצולים מהמחלוקת המוכרחה להתהוות מן שינויי המנהגים. וכך הוא לשונו של הרמב"ם "זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג מנהג אחר, שדבר זה גורם למחלוקות גדולות" (הל' ע"ז פ"ב ה"ד).

ולכן מצאנו הסבר ברור איך המצב האידיאלי (רמב"ם, הל' ממרים, פ"א ה"ד): "כשהיה בית דין הגדול קיים, לא היתה מחלוקת בישראל אלא כל דין שנולד בה ספק לאחד מישראל, שואל לבית דין שבעירו. אם ידעו, אמרו לו. ואם לאו, הרי השואל עם אותם (חברי) בית דין או עם שלוחיו, עולין לירושלים ושואלין... אם לא היה הדבר ברור אצל בית דין הגדול, דנין בו לשעתן, ונושאים ונותנים בדבר עד שיסכימו כולן, או יעמדו למנין (= להצבעה) וילכו אחרי הרוב, ויאמרו לכל השואלין "כך הלכה" והולכין להן. משבטל בית דין הגדול, רבתה מחלוקת בישראל, זה מטמא ונותן טעם לדבריו, וזה מטהר ונותן טעם לדבריו. זה אוסר וזה מתיר", עכ"ל.

ובכן, כאשר היה לנו פעם מוסד הסנהדרין, לא עברנו איסור של "לא תתגודדו", לא הרבינו במחלוקת, ולא היתה לנו תופעה של "מלחמת ההכשרים" (בלז, בד"צ, אגו"י, חוג חת"ס, רב לנדא ועוד) אשר זה פוסל חותמתו של זה וזה פוסל חותמתו של זה. וכעת, הציבור החילוני רואה ומחייך, כמובן, רואה ומתמיה.

מטרה שניה יש לנו בהקמת הסנהדרין, והיא: כח כפייה להביא בני ישראל

אלו מהם שהם חלשי אופי ומתקשים להתגבר על יצר הרע) לציית לנאמר בתורה שבכתב ובעל פה. לדוגמא, יש לנו בעיה כאובה היום, של אלפי נשים מעוגנות מחמת בעלים קשיי-לב המסרבים לתת גט (או מחמת יצר נקמנות, או בדרישה לקבל כסף תועפות תמורת מתן הגט). אבל כאשר תקום הסנהדרין יוכלו לקנוס קנס, או להלקות מלקות או כל עונש אחר הנראה להם מתאים (רמב"ם, הל' סנהדרין סוף פכ"ד). גם בעיית ריבוי הפלילים הנפוצה ופושה בזמננו, תבוא על פתרונה. כאשר היתה לנו סנהדרין והיו ממיתים את הרוצחים וכן את הנואפים ומאנסים, והיו מגרשים לעיר מקלט אף קלי-הדעת הממיתים אחרים בתאונות דרכים מחמת רשלנות נפשעת; כאשר התקיימו הענשים ההם ג' וד' פעמים, מיד ידעו שאר העם לשמור על עצמם. לא כן בזמננו, שהמוסר המזויף המערבי של רכרוכיות (שהיא תוצאה של חינוך הנצרות, להפנות את הלחי השניה) עוד גורר אחריו פשעים נוספים. ענישה של בתי הסוהר לא הוכיחה את עצמה. אדרבה, שם למדו האסירים שיטות חדשות ונוספות של פשע. המשפטנים והשוטרים בזמננו מודעים לכשלון, אבל מתוך חולשת הנפש אין לאל ידם לחזור לתורת ישראל. ובכן, בהקמת הסנהדרין לא רק שנביא לאחדות המחנה התורני, אלא גם נועיל להביא צדק ויושר בעולם הכללי.

מטרה שלישית: תפקיד נוסף יש לסנהדרין והוא "לתקן תקנות" מה יעשו בני ישראל, או "גזירות" לאסור איסורים נוספים לפי הצרכים החדשים של הדור. או יוסיפו "סייגים", תוספת של חומרות בנוסף למה שקבלנו מקדמונינו, וזה בכדי לא לפרוץ בגוף ההלכות, לעשות "משמרת למשמרת". וכן להנהיג "מנהגים" משופרים, לשפר את האוירה של קדושת ישראל. (רמב"ם, הל' ממרים פ"א ה"ב). הצורך לכל זה הוא פשוט, כי אין זהות מוחלטת בין דור אחד לדור שקדם לו, בדיוק כמו שהאדם הפרטי אינו נשאר באותו מצב אלא משתנה מגיל נערות ועד לבחרות, ומגיל העמידה ועד לגיל זקנה. הצרכים שונים בכל תקופה ותקופה. בדיוק כך ככל שהשנים עוברות, אין התפישות והמושגים ('קונספציות') זהים. לא נוכל לסבור שדור השכלתנות של ספרד בימי הרמב"ם היה דומה לדור המקובלים בצפת בימי האריז"ל, ולא דרכיה וצרכיה של יהדות גרמניה בימי רש"י הירש ('אימנציפציה') דומים לצרכיה של יהדות חסידות ברסלב. ובכן ראינו שרבנים ופוסקים של כל קבוצה וקבוצה וכל פלג ופלג, הוסיפו וגרעו ע"י פרשנות מסוימת (וכמובן הכל מוגבל בגדרי מה שהתורה מתירה לשנות). ובכל זאת, לקינו כל השנים מחמת חוסר יכולת רחבה לשנות דברים ע"פ נימוקים לגופו של דבר, כח שהיה לנו בימי הסנהדרין. ולכן, כמה וכמה פרטים בתורה ידונו בהם חכמי הסנהדרין אשר להם הסמכות לדרוש בשלש-עשרה מידות שהתורה נדרשת בהם (רמב"ם, הל' ממרים פ"א ה"ב) וכדברי הרב

קוק (אגרות ח"א עמ' קג). ואף גם זאת, אפילו סייגים וגזירות של חז"ל, אשר אין כח לאחרונים לבטל מה שחקקו הקדמונים, אבל כהוראת שעה (ואפילו לעשרות שנים) יש ויש בסמכותם של סנהדרין לבטל (הל' ממרים, פ"ב ה"ד). ועוד, אם יראו שחלק מגזירות חז"ל לא נתפשטו בישראל ואין הציבור יכול לעמוד בהם, בהחלט יוכלו הסנהדרין לבטל את האיסורים הללו (הל' ממרים, פ"ב ה"ו). ולא רק באותו דור עצמו של החקיקה הראשונה, אלא אפילו אחרי כמה וכמה דורות, כמו שבימי האמוראים בטלו חז"ל את המנהג של טבילת עזרא לבעלי קרי). מובן מאליו שכח זה נמסר רק לידי סנהדרין, ולא לחכמים שאינם בסנהדרין.

עברו עלינו הרבה דורות ונשתנינו במושגינו מאד מאד ממה שהיה בתקופת חז"ל. כדי להמחיש את הצורך הגדול שיש לנו כעת לעדכון מה שנאמר בחז"ל, נביא כמה דוגמאות. הנה הרמב"ם (הל' חובל ומזיק פ"ד ה"טו) כותב: "החובל באשת איש... אם בפניה ובצוארה או בידיה וזרועותיה, השליש (מן תשלום הנזק) שלה, ושני שלישי לבעלה. ואם בסתר הוא הנזק, השליש לבעל, ושני שלישים לאשה. (תשלום) של הבעל נותנין לו מיד, ושל אשה ילקח בהם קרקע והבעל אוכל פירות". כן הדין בכתובות סה.ב. מובן מאד שהסנהדרין יוכלו לשנות פסיקה זו.

כן כתוב עוד ברמב"ם (הל' חובל ומזיק פ"ד ה"א) על הנוגף את האשה ההרה ויצאו ילדיה (= הפילה), דין תורה הוא שהתשלום של דמי וולדות נמסר לבעל האשה ולא לאשה עצמה. ועיי"ש בדברי הראב"ד דבר מתמיה. אין ספק שהאידיאות והמושגים משתנים מדור לדור והתורה נותנת את הסמכות של גמישות ואינטרפריטציה לחכמי הסנהדרין כדברי הרב קוק: "בהיות עם ה' כולו (!) בארצו, מבונה בכל תקונוי הרוחניים והחומריים גם יחד, שאז תשוב תורה שבע"פ לאיתנה, לפי הכרת בית דין הגדול היושב במקום אשר יבחר ה' (= ירושלים) על כל דבר אשר יפלא למשפט... ואם תפול שאלה על איזה משפט שבתורה שלפי מושגי המוסר יהיה נראה שצריך להיות מובן באופן אחר (= מהמקובל בדינו), אז אם באמת על פי בית דין הגדול יוחלט שזה המשפט (הכתוב בתורה) לא נאמר כי אם באותם התנאים שכבר אינם, ודאי ימצא על זה מקור בתורה..." (אגרות א עמ' קג).

דברי הרב קוק נדמים למהפכניים (ולחוגים מסוימיים אף ייראו כמרגיזים) אבל הם מבוססים על מעשה רבן שמעון בן גמליאל (כריתות, סוף פרק א') כי כאשר ראה שסוחרי העופות היו מפקיעי מחירים, והנשים היולדות היו אומללות, התיר רשב"ג דבר שאינו כהלכה (כן כתב ר"ע מברטנורא שם) כדי להקל עליהן. כן ראינו גם בימי שמואל שכאשר סוחרי ההדסים היו מפקיעי מחירים לפני חג הסוכות, הלך שמואל ופסק נגד הדין (כרבי טרפון, שהוא יחיד) כדי לגרום

לצדק כלכלי (סוכה לד, ב). ובאמת, שמואל היה ממשיך את מורשת הסנהדרין של רבי, כמו שמוכח בירושלמי (ע"ז פ"ב ה"ח ומוכח בתוספות בע"ז לו, א) "אנא כתיב עלך זקן ממרה". וכידוע אין זקן ממרה אל מי שהוא עצמו חבר בסנהדרין, וכן כתב בקיצור נמרץ בספר "ערוך השולחן העתיד" (הרב י"מ עפשטיין) בסוף פרק ס"ה עיין שם. וכן משמע ברמב"ם בסוף הקדמתו למשנה תורה, ד"ה "ודברים הללו".

וישנם כמה וכמה דברים שחז"ל חוקקו אבל הם תלויים בטבע הארצות ובימים ההם, וכמה פרטים מהם כבר נשתנו מאז ועד עתה. כן כתב "מגן אברהם" (על שו"ע או"ח סי' קעג סעיף א) והוא מציין למקורות נוספים בשו"ע יו"ד סי' שטז בענין איסור בכור בהמה אע"פ שאימו חולבת (וכ"כ התוספות שם, על נשתנו הטבעים) ומציין לב"ח ורמב"ם. כך אנו אומרים על כל מיני תרופות למחלות שחז"ל מסרו לנו בהרבה מקומות בש"ס, אשר הרי"ף, הרמב"ם, הרא"ש, הטור ואחרים לא הביאו אותם, וכך ראינו אצל הראשונים שינויים לגבי כמה הלכות של חז"ל, כי נשתנו התנאים. כדלהלן:

תוספות (מסכת ביצה ו, א ד"ה והאידיא) מתירים לנו לשתות מים שנתגלו, וכן (בברכות נג, ב) מתירים לנו לא ליטול מים אחרונים, וכן (ביצה ל, א ד"ה תנן אין מטפחין) מתירים לנו למחות כפים ולרקוד בשבת. והנני לצטט כאן רשימה חלקית שאסף הרב בורשטיין ב"שנה בשנה", שנת תשכ"ז, עמ' 93 ואילך:

1. הנחת תפילין כל היום (או"ח לו, ב) בוטלה כי אין אנו יכלים ליהרהר מן הסחת הדעת.
2. אכילת סעודה לפני מנחה (או"ח רלב/ב ברמ"א) כי סומכים על השליח שקורא לנו לבוא להתפלל.
3. אשה לבושה בתכשיטים יוצאת לרשות הרבים בשבת (או"ח שג ברמ"א, כי נשים שלנו אינן כמו נשים בזמן חז"ל).
4. מגע יד של גויים ביינות שלנו, בזמננו איננו אוסר בהנאה (שו"ע יו"ד קכז/א קכח/ד קלב/א, ב קלג/א קלד/ב קמא/ג).
5. ההיתר לשלוח דורון לגוי ביום אידו (יו"ד קמח/ב קנח/ג) וכן לסחור עם הנוצרים שבזמננו ביום אידם (תוספות במסכת ע"ז דף ב ד"ה אסור, וכ"כ רש"י שם דף י"א, ב ד"ה בגולה).
6. שחיטה בגומא שבשוק (יו"ד יב/ב רמ"א).
7. אין דין תלמיד חכם בזמננו לגבי תשלום ליטרא דדהבא על בזיונו (יו"ד רמג/ז).
8. בענין מצוות כתיבת ספר תורה בזמננו (יו"ד בסי' רע).
9. לא לחלוץ כתף על אבלות בזמן הזה (יו"ד שמ/ז).
10. אין כפיית המיטות על אבלות (יו"ד שפד/ב).
11. אין עטיפת ראש על אבלות (יו"ד שפ"ז).
12. אין בני משפחתם של האבלים נוהגים אבלות יחד אתם (יו"ד שעד/ו).
13. מומר יהודי דינו כגוי ואין קורעים בגד על חירופו וגידופו (יו"ד שמ/לז).

14. הנשוי אשה עשר שנים ולא זכה להוליד, אין כופים להתגרש (אבהע"ז א/ג).
15. מי שקוראים אותו 'ממזר' ושותק, אין זה סימן אישור הפסילה בזה"ז (אבהע"ז ב/ד).
16. בזה"ז שאין תרומה, נאמן אדם לומר 'כהן אני' כדי לעלות לתורה (אבהע"ז ג/א).
17. על כניסה למרחץ ערום יחד עם אביו או רבו, בזמננו אין הרהור (אבהע"ז כג/ו).
18. על תביעת שושבינות (אבהע"ז ט).
19. אין אומרים ברכת 'שהשמחה במעונו' כל י"ב חודש, כי ערבה כל שמחה (אבהע"ז סב/ג).
20. בזה"ז היולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעין (י"ד קנו/ד פתחי תשובה ס"ק י, מג"א רעג/ו).
21. בזה"ז אנו מושיבים בעלי-דינים בבית הדין (ח"מ יז/א).
22. מקבלים עדות מהקהל על תקנתם (ח"מ לז/כב).
23. בזה"ז לכתוב קיום מחק ותלויות אחרי 'וקנינא' (ח"מ מד/ט).
24. להקל בפרוזבול (ח"מ סד/יח).
25. אם נתבע עושה מורשה (ח"מ קכד).
26. להחזיר כל אבדה גם אחרי ייאוש ושינוי רשות, מחמת דינא דמלכותא דינא (ח"מ שנו/ז).
27. בזה"ז אין "חזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות" (תרומת הדשן, רט).
28. היתר נישואי נשטתית (ט"ז על אבהע"ז קיט/ב).
29. לכבות דליקה של גוים בשבת (א"ח שלד/כו, משנ"ב עג).
30. איסור שבות בחולה שאין בו סכנה (א"ח שכח/ז, יט).
31. הדלקת תנור ע"י גוי עבור ישראל, ביום קור דיננו כחולים (א"ח רעו/ה).
32. למרות שחז"ל אסרו להלוות לגוי ברבית (שמא ילמוד ממעשיו) התיירו בזה"ז (ש"ע י"ד קנט ש"ך ס"ק ב' ט"ז ס"ק ב) כי אין לנו פרנסה מבלעדי זה.

בכל אלו ועוד נטו הפוסקים לפרשנות מקילה ע"י הסברה מנומקת, כי ראו שינוי התנאים של הדורות. עד כאן מהספר הנ"ל. כן בענין כתיבת 'כתובה' לאשה, בכדי "שלא תהא קלה בעיניו להוציאה" (כתובות יא, א), בזמננו שקבלנו עלינו חרם דרבנו גרשום ואי אפשר להתגרש בלי הסכמת שני הצדדים, הבעל והאשה, אין שום משמעות לכתובת הכתובה, וחבל על כל הויכוחים והמריבות בענין גודל הסכום הנקוב בה. וכן תקנו לכתובת אשה תשלומים בזיבורית, כי "יותר ממה שהאיש רוצה לישא האשה רוצה לינשא" (גיטין מט, ב). צ"ע אם טעם זה ממשיך להיות כך גם היום, וממילא משתנה הדין. וישנם הלכות רבות המעוגנות בטעמים פסיכולוגיים, לפי נטיית הנפש. כבר רשם הרב מאיר בר אילן רשימה ארוכה בספר "אזכרה" (לזכרו של הרב קוק) בעמ' רט. מתוך ל"ז הדוגמאות שהביא, נצטט שלושה:

- 1 - הבנות אין יוצאות בשבת בחבקין שבצואריהן... החונקת עצמה, דניחא לה שתראה כבעלת בשר (שבת נז) ופשיטא שבזמננו ונהפוך-הוא, אין רצונן כך.
- 2 - המניח ביתו לשבות בעיר אחרת, נכרי אוסר ישראל אינו אוסר שאין דרך ישראל לבוא בשבת (עירובין פו, א) ופשיטא שמצב זה נשתנה כיום.
- 3 - לדברי ר"מ אדם טועה ב' שעות חסר משהו, לדברי ר"י אדם טועה ג' שעות ומשהו (פסחים יב, א). בזמננו אין זה כך.

והסנהדרין צריכים לשבת ולדון מתי להחמיר ומתי להקל בדינים כגון אלו. אמנם מצאנו שחז"ל עשו תקנה לשנות גיל נישואי ילדה קטינה. על פי תורה, מותר לאב לקבל כסף-קידושין ממישהו עבור בתו, בדין "את בתי נתתי לאיש הזה" (דברים כב/16). אבל חז"ל הגבילו שלא ייעשה כן לפני שהנערה תהיה בת שתיים-עשרה שנה כמ"ש "אסור לאדם לקדש את בתו כשהיא קטנה, עד שתגדל ותאמר בפלוגי אני רוצה" (קידושין מא, א). בכיוון זה פעל הרב הרצוג, הרב הראשי לישראל, ויחד עם מועצת הרבנות הראשית תקן תקנה שלא יקדשו את הבנות לפני גיל 16, בהסכמת ההורים. ומבלעדי ההסכמה, גיל 18. הרי לנו דוגמא של הצורך לתקן תקנות בכל דור ודור, לפי הענין.

אמנם, הרמב"ם הנחיל לנו הוראה גדולה שכל מיני שינויים שצריכים להעשות, מותרים להעשות אך ורק ע"י בית דין הגדול. וזה לשונו במורה נבוכים ח"ב פמ"א (עמ' ש"ע): "... כי כיון שידוע לפני ה' יתעלה שדיני התורה הזו יש צורך בכל זמן ומקום לפי שינויי המקומות והמאורעות וחיובי הנסיבות, לתוספת או גרעון במקצת, לפיכך הזהיר על התוספת והגרעון ואמר 'לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו' מפני שזה היה מביא להפסד חוקי התורה ולסבור בה שאינה מאת ה'. והרשה עם זאת לחכמי כל דור, כלומר בית דין הגדול (!), לעשות סייג לקיום הדינים התורתיים הללו בדברים אשר יחדשום על דרך סתימת פרצה ויקבעו לדורות אותם הסייגים. וכן הותר להם עוד לבטל מקצת מעשים תורתיים (כמו שבטלו תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת, או נטילת לולב בסוכות שחל בשבת) או להתיר מקצת איסוריה במצב מסויים ובהתאם למאורע מסוים, ולא יהא זה לדורות, כי בהסדר זה תתמיד התורה אחת, וינוהל כל זמן וכל מאורע לפי הראוי לו. ואילו היה העיון החלקי הזה מותר לכל אחד מן החכמים, היו אובדים בני אדם בריבוי המחלוקות והתפצלות השיטות. לפיכך הזהיר ה' יתעלה שלא יגשו לזה שאר החכמים, וזלתי בית דין הגדול בלבד... עכ"ל.

ועל ידי זה נבין פשר חידה גדולה בעניני טרפות הבהמות ועופות. הרי למדוננו חז"ל "טרפה אינה חיה" כלומר לא תגמור י"ב חודש מבלי למות. בהל' שחיטה פ"י ה"ט הרמב"ם מונה וסופר לנו שבעים מיני טרפות. הדורות שאלו שאלה: הרי כמה וכמה מהבהמות בזמננו אינם מתום מחמת הטרפה ההיא.

ולעומת זאת, ישנן מיני מחלות אחרות (כמו "הפה והטלפים") שבזמננו נחשבו למסוכנות, ואין חז"ל רושמים אותם, וא"כ הרי אינם טרפה?! מסכם הרמב"ם: "ואין להוסיף על טרפות אלו כלל. שכל שאירע לבהמה או לחיה או לעוף חוץ מאלו שמנו חכמי הדורות הראשונים (= חז"ל) והסכימו עליהן בבתי דיני ישראל, אפשר שתחיה, ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות. וכן אלו שמנו ואמרו שהן טרפה, אע"פ שייראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אין ממתין ואפשר שתחיה מהן, אין לך אלא מה שמנו חכמים, שנאמר 'על פי התורה אשר יורוך' "עכ"ל. עצם הצורך להאריך בהנמקה, ואפילו להביא פסוק כדי להוכיח, אין זה מדרכי הרמב"ם ב"ד החזקה'. אבל כרופא, הרמב"ם היה ער לבעיה המעשית, שההלכה אינה תואמת במקרה זה את עובדות החיים. עונה על כך הרמב"ם שאנו חייבים לציית להוראות בית הדין הגדול (כלומר חכמי התלמוד, שלהם סמכות זו) ואין כל רשות לשנות משהו אלא אם כן ע"י בית דין גדול אחר, ולהם הרשות לעדכן. ועד אז, אסור לנו לשנות שום דין. והדברים הנפלאים האלו ראויים למי שאמרם, בגודל רוחו הנשגבה. ובכן, צרכי השעה בכל דור של עם דינמי וחי מצריכים שינויים מסוימים, וזו היא אחת מהסיבות למה ה' ציוה על הקמת הסנהדרין בישראל. אמנם הרבה מהפוסקים עשו כך בכל דור ודור, אבל לפי הרמב"ם פעולות כאלו היו מותרות אך ורק לסנהדרין. ומחמת חולשת עם ישראל והעדר המוסד הזה, עשו מה שעשו בבחינת "הוראת שעה", אבל זה היה בדיעבד ובדוחק בלבד.

מצאנו שהרמב"ם עצמו תקן תקנות נועזות למען צרכי הדור. כאשר ראה ההמוניים מדברים בעת חזרת הש"צ, התקין שלא יתפללו יותר תפילת לחש, אלא רק החזן וכולם בעל כורחם יטו אזניהם לשמוע תפילתו. עוד מן פרשנותו הנועזת, התיר לשאת אשה 'קטלנית' (שמתו לה כבר ג' בעלים), ע"י ההסבר שחז"ל לא אמרו 'איסור', אלא 'מניעה' בלבד (ש"ת רמב"ם, מהדורת בלאו, עמ' 387). כן התיר לנואף לישא את השפחה שהיה חשוד עליה, בניגוד לדין התלמוד, בגלל עת לעשות לה' ותקנת השבים (שם, עמ' 374).

ענין נוסף יש לנו בהקמת מוסד הסנהדרין, והיא: החזרת עטרת ישראל ליושנה. לא יוכל להיות מצב שכל משפטי ישראל ינוהלו ע"י חילונים שהם פסולים מלהיות שופטים (רמב"ם, הל' מלכים א/ז "וכל מי שאין בו יראת שמים אין ממנין אותו למינוי מן המנוין בישראל") וגם פוסקים בדיני ממונות כמשפטי הגוים (ראה שו"ע חו"מ כו, "הרי זה כמרים יד בתורת משה רבנו"). אבל כל עוד אין ליהדות הדתית מוסד בעל סמכות עליונה, לא נוכל להשפיע ולדרוש מאחינו החילוניים את הראוי והנכון במדינתנו המתחדשת, בגאולתנו המתממשת בעז"ה. ואמנם, יטען הטוען, הרי יש בידינו כלי ציבורי ששמו "הרבנות הראשית לישראל"? אלא שיש כאן שתי בעיות מעיקות. ראשית, הרב

הראשי נבחר במדה מסוימת ע"י חילונים, כפי התכנית שהכין הרב קוק בעת ייסוד הרבנות הראשית (ראה "אוצרות הראי"ה", תחילת ח"ג) שרצה שהציבור הכללי יישמע להוראות המוסד. ולכן ה"גוף הבוחר" מורכב ע"י ראשי ערים בישראל, וע"י נציגי המועצות הדתיות, וע"י הרבנים והדיינים (בשלישים שווים). כלומר, שני שלישים מהבוחרים אינם מומחים כלל לבחור מי הוא הלמדן ביותר, הצדיק ביותר מבין המועמדים, כי אין להם הבנה בנושא זה. (הגע עצמך, בבחירות האחרונות היו הבוחרים טדי קולק מירושלים, ושלמה להט מתל-אביב. וכדי בזיון וקצף!) שנית, הם בוחרים מתוך רשימה של מועמדים המוגשת להם ע"י השר לעניני דתות. מלכתחילה לא מופיעים ברשימה זו האישים הנפלאים ביותר שבעולם התורני, אשר משום מה נפסלים ע"י מלכהן ברמה ציבורית. ועוד, ראינו מאז קום המדינה שיש עסקנות פוליטית כיצד להצביע, והיא נקבעת ע"י המפלגות שבשלטון המפעילות לחץ לא סביר על הבוחרים, ומתוך שיקולים לא ענייניים. משום שלשת הסיבות הללו, מאז שכהן הרב קוק כרב ראשי, לא נוכל להגיד שהאישיות הרמה ביותר בעולם התורני היה מי שנבחר להיות "ראש הרבנים". לכן לא השגנו אפילו צל קלוש ממה שהסנהדרין יכולים לתת לעמנו. הרב שלמה דיכובסקי שם לב לבעיה זו וכתב על כך מאמר ב"ברקאי" (בטאון הפועל המזרחי) כרך א' שנת תשמ"ג, עמ' 33, והציע הצעה איך לשפר מצב הבחירות לרבנות הראשית.

לסיכום. ישנן שלוש מטרות בהקמת הסנהדרין:

- א. ביטול עוון "לא תתגודדו" אגודות אגודות, בעדתיות.
- ב. עדכון ההלכות.
- ג. הענשה והעמדת הסדר הצבורי על כנו.
- ד. סמכות, מעל הרבנות הראשית - כפי שהיא בזמננו.

ב. החובה להקים מערכת משפטית לפי החוק העברי

ברשימת תרי"ג מצוות דאורייתא, מונה ספר החינוך (מצוה תצא): "מצות מינוי שופטים ושוטרים בכל קהל וקהל בישראל, שיכריחו לעשות מצוות התורה ויחזירו הנוטים מדרך האמת אליה בעל כורחם... וזאת אחת מן המצוות המוטלות על הציבור כולן שבכל מקום ומקום, וציבור הראוי לקבוע להם בית דין ולא קבעו להם, בטלו עשה זה, ועונשן גדול מאד כי המצוה הזאת עמוד חזק בקיום הדת...". זאת אומרת, במחלוקת בין המחייבים ובין השוללים, כמו שנביא לקמן, הראוי הוא שנחמיר במצוה דאורייתא, כלומר כן להקים מערכת משפטית.

הרב קוק בגאוניותו חידש לנו חידוש מבריק בענין ההכרעה במחלוקת זו. הרי הרמב"ם כתב בהל' ממרים, סוף פרק א, שאם המחלוקת היא בענין "דרבנן" סומכים על הדעה המקילה. והרי, אם נקים את הסנהדרין כדי לפסוק בענינים שהם מדרבנן בלבד, בטח נוכל להשען על המחייבים להקים מוסד זה (אוצרות הראי"ה, ח"ב עמ' 932). ועוד תשובה נוספת לפקפוקו של חזון איש (על חר"מ, עמ' 406), כי אם בית הדין יטיל קנסות ועונשי ממון, יהא זה בכח "הפקר בית דין הפקר", וזה מותר לכל בית דין אפילו אינן סמוכין (חר"מ סי' ב') אם יש בכך צורך השעה.

ג. ארבעה נסיונות בעבר להקים סנהדרין

[בספר "ואשיבה שופטיך" (עמ' כח) כותב שאחד מהגאונים הקדמונים רבי אליהו הכהן גאון, בשנת א' שצ"ה לשטרות, שנים רבות לפני הרמב"ם, אמר שיחדש את הסמיכה. הוא דר בעיר צור והלך לחיפה לשם מטרה זו (מובא בספר "מחלוקת רס"ג", עמ' קנב). והרי זה אי אפשר אא"כ היה סבור כמו חידושו של הרמב"ם. ראה חומר נוסף על כך בתורה שלימה, לרב כשר, כרך ט"ו, עמוד 186.]

הנסיון הראשון למעשה היה בשנת רח"ץ (1538). הרב הגדול ביותר בצפת (רבי יעקב בי רב) קבל סמיכה מפי עשרים וחמשה רבנים בצפת. היות שכמעט כל ספריו המרובים של מהר"י לא הגיעו לידינו ולא זכו להתפרסם בדפוס, כדאי לנו לשמוע דברי החיד"א אודותיו, אשר עוד נצטט להלן בהתייחסותנו לדעתו של הרדב"ז, בפרק הדן אודות השוללים את היתרו של הרמב"ם.

באותו זמן היה הישוב העברי בירושלים דל ביותר. לפי רבי עובדיה מברטנורא (בשנת רפ"ח, באגרת המובאת ב"אגרות ארץ ישראל" של ההיסטוריון אברהם יערי, עמ' 98) היו אז בירושלים כשבעים יהודים, בעוני וחוסר כל. והיו שם שני רבנים, הרב לוי בן חביב (= רלב"ח) והרב משה די קאשטרו. שני האישים הללו התנגדו בכל תוקף לשימושם של חכמי צפת בהיתרו של הרמב"ם הנ"ל. בספר "ואשיבה שופטיך" מנמק דעת רלב"ח שקנא לכבוד ירושלים, שחשש להמעטת דמותה מחמת חכמי צפת. בספר "מזקנים אתבונן" מביע דעתו שעוד לפני ענין ה"סמיכה" היו מהר"י ומהרלב"ח "צוהבים זל"ז", עת שרלב"ח אף הוא גר בצפת, כמו שמוכח בביטויים חריפים שעברו ביניהם בויכוח על גט שטענו שהוא פסול, ומחמת הריב היה נאלץ רלב"ח לעזוב את צפת. בספר "ואשיבה שופטיך" (דף ג) מביא נימוק שרלב"ח חשש להתעוררות משיחי שקר שעוד יקומו לישראל, והצרות הצפויות בכך מהשלטונות. כמו שאירע לנו בתיומן בזמן הרמב"ם ועוד מקומות.

תמצית קצרה ביותר של דברי רלב"ח אודות פסול הסמיכה מובאת בספר הנ"ל של הר"ל מיימון (עמ' טד-טז) ומהר"י בירב מפלפל בדבריהם. למעשה, הוא סמך ארבעה חכמים אחרים, והם לאחרים, עד משך 110 שנים (כמבואר בספר "ואשיבה שופטיך", עמ' י"ב) עד שפסקו מלתת סמיכה. רבנו החיד"א כותב (ברכי יוסף, חו"מ סי' א ס"ק ז') "ואני ראיתי מטהרת יד הקדש מהר"מ אלשיך זלה"ה כתב-סמיכה שהסמיק להרב הקדוש מהרח"ו (רבי חיים ויטאל) זלה"ה וכתב בגוויה שהוא נסמך ממרן מהר"י קארו זלה"ה". אנחנו יודעים ממקורות אחרים שרח"ו הסמיק את רבי חיים הכהן מארם-צובה, שכתב סדרת ספרי רמז "טור ברקת". הרי לפנינו שמן שמים איסתייע-מילתא שבכח סמיכה נכתבו ארבעה ספרי מופת בפרד"ס. ר"י קארו כתב שו"ע (פשט), ר"מ אלשיך כתב בדרוש, רח"ו כתב סוד, ור"ח כהן כתב רמז. וזהו ענין גדול.

הסיבות למה מהר"י בירב רצה לחדש את הסמיכה, מובאת בתחילת הקונטרס (עמ' ע). היות כי האנוסים מספרד ופורטוגל התחילו לעלות בקבוצות גדולות לארץ הקדש, וצער גדול בליבם על איסורים שחטאו בהם שיש בהם עונש כריתות, תחת לחץ האינקויזיציה, והרי "כל חיבי כריתות שלקו, נפטרו מידי כריתותן" (מכות כג, א) לכן הם קיוו שאם ילקו מלקות ע"י בית דין המוסמך לכך, לא ייענשו בעונש כרת. בתחילת קונטרס השני (עמ' פג) כותב מהר"י בירב שאי אפשר לבנות בית המקדש מבלי שתקדם לכך חידוש הסמיכה. הוא מתקיף את רלב"ח כאילו "רצה לבטל המעשה הגדול והקדוש שיש בו קיום (דברי) הנביאים ודרך לגאולתנו" (רב מיימון. עמ' צג). ועוד, הוא כותב במפורש שאיננו מעוניין לחדש קביעת החדשים על פי ראיית העדים, מחמת הבלבול שיגרם בארצות חו"ל, ודי לנו להמשיך בקביעה קלנדרית של הלל השני.

כאמור, במשך הזמן דעכה התנועה הגדולה של חידוש הסמיכה. הרב מיימון מציע בסוף ספרו הסבר לכך מחמת אימת המלכות העותומאני, כי גם בלי זה, הם רדפו וצוררו את היהודים, וכאשר היתה בכך מן המשיחיות, חששו הרבנים מן סכנה. כך כותב ג"כ "ואשיבה שופטיך", ומציין עובדות של מלשינות ומוסרים שהיו שכיחים בין היהודים אז.

*

ההתעוררות השניה לחידוש הסנהדרין באה ע"י הרב אהרן מענדל הכהן, יליד טבריא שהיה הרב של קהילת האשכנזים בעיר קירא (קהיר) במצרים, בשנת תר"ע (1910) והדפיס על כך קונטרס בשם "סמיכת חכמים". הרב הזה התכתב עם עשרות רבנים בדורו, אשר כמעט כולם ברכו אותו על יוזמתו הקדושה; אבל בכל זאת משכו ידיהם מלתמוך בו מחמת קלישות הסיכויים לעשות משהו מעשי, בגלל שנאת החנם הנוראה ששררה בימים ההם. הדברים

הובאו בספרו "סמיכת חכמים" ושוב בספר "יד רא"ם" (הוצ' הרב וייסבלום, חיפה, שנת תש"ך), וכן בכתב-עת "צפונות" (טבת, תשמ"ט, עמ' עב ואילך) מובאים כמה אגרות ששלחו לו רבני דורו. את מכתבו של הרב קוק המופיע באגרות הראי"ה (ח"א עמ' שמא) נביא להלן בפרק אודות גישת הרב קוק.

הרב חיים ברלין (בנו של הנצי"ב) גם הוא מהמסורבים להשתתף ביוזמה לחדוש הסנהדרין, בגלל נימוקים פרגמטיים, וכותב בין היתר (שם עמ' עד): "כי מי הוא האיש בזה"ז שיוכל לעצור בעד הקנאה ותאות הכבוד שעומדים בזה"ז על ראש הפסגה. ואם בימי הדורות הקדומים, בימי רבותינו עמודי עולם, מהר"י בירב בצפת, והרלב"ח בעל ריבו בירושלים, הראשונים כמלאכים והיו קדושי עליון, בזמן רבנו הב"י והר"מ אלשיך זלה"ה, גברה הקנאה למעלה ראש עד כי נשבתה מחשבת הר"י בירב מלצאת לאור עולם, לחדש ענין הסמיכה, נחנו מה, כחגבים למולם. מי הוא זה שיאמר 'אני בראש'? ולפי ראות עיני לא יוכל ענין זה לצאת לאור, עד בוא גואל צדק ונחה עליו רוח ה', וסרה קנאת אפרים, אבל לא לנו להרים ראש... והיה בדעתי שלא להשיבו כלל, עד שסיפרתי דבר-מכתבו להגאון ר' יעקב דוד רידב"ז מסלוצק, הדר בצפת עיה"ק תובב"א, וראיתי שצהבו פניו (מן שמחה). ואמרתי לו שאכתוב לכבודו לפנות אליו בצפת, ונענע לי בראשו, וכמדומני שבנקל יהא לו לכבודו לפעול מאתו להסכים לו בזה... ואולי מה' יצא הדבר... ויחדש דבר הסמיכה. ואם עצת ה' היא, היא תקום", עכ"ל. אבל כידוע, האסיפה ההיא לא יצאה לאור ולא נתקיימה.

(הרב מקובסקי, המוזכר בקטע הבא, מביא בספרו בעמ' מו, "הגאון הגדול רידב"ז זצ"ל היה עומד בכל עוז בדבר חידוש הסמיכה בזה"ז, נדפס ממנו מכתב בחוברת "למען ציון" להרב אריה פרידמן (ניו יורק, תרע"א) מיום כט ניסן תרס"ח שכתב בזה הלשון: "ולדעתי שע"י סמיכה וסנהדרין תהיה הרפואה לישראל שתחזור התורה לישראל". וכן בספרו של הרב אהרן מענדל הכהן "סמיכת חכמים" הדפיס מכתב רידב"ז מתאריך י"א אלול, תר"ע ברוח הנ"ל).

לא מצא הרב כהן תומכים בגלוי לתכניתו, כי בתקופה ההיא שררה מדה של שמרנות, חשש כבד מפני כל שינוי ואפילו אם נראה על פניו שהוא טוב. מאמרו של החתם סופר ידוע: "חדש אסור מן התורה". רבות סבלו מן אנשי ריפורם וקונסרבטיבים, שטענו לעשות "תיקונים" בדת. בגלל הסתגרות זו והפנמה זו לא יכלו לקבל שום רעיון חדש ומהפכני, אפילו אם היו סובלים רבות מהמצב הקיים. ואנו מכירים גישה כזו גם בזמננו. מצד שני, אי אפשר להעלים עין שיש כאן בעיה אמיתית שהתורה נתנה בידינו כלים למען גמישות ושינויים דרושים, וכתגובה קיצונית למהרסים-מתבוללים, אנו מזניחים את הכלים שה' עצמו נתן בידינו. ידועה ביקורתם של חז"ל "ענוותנותו של ר'

זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליטנו מארצנו" (גיטין נו, א). כלומר, אי עשייה ואפילו מפני יראת שמים, גם היא מין עשייה, ויכולה להחריב את האומה. מובא בזהר (ח"ג מו): "כמו שאדם נענש עבור דיבור רע, כך הוא נענש בשביל דיבור טוב שבא לידו, ויכול לדבר ולא דיבר". הרב קוק כותב שהבעיות נוצרו בכדי שנתמודד איתם, ונעמוד בנסיון.

*

הנסיון השלישי היה ע"י הרב צבי מקובסקי, חבר הרבנות בתל-אביב, בספרו "ואשיבה שופטיך", (תל-אביב, שנת תרצ"ח) שהיה רב באוקריינא לפני עלייתו ארצה, בעל שו"ת יחווה דעת. בתחילת ספרו (עמ' א-לד) הוא מנמק נימוקים מהתלמוד על סמך מה הרמב"ם המציא חידושו. אח"כ הוא מפרסם אגרות שקבל בנושא זה מן הרב קוק (עוד נביא דבריו להלן בפרק על הרב קוק) ועוד מכתבים מכמה מהרבנים החשובים ביותר בדורו בא"י בשנת תרצ"ה (1935). מעניין להביא את דברי הגאון הנודע הרב עמיאל, מחבר "מדות לחקר ההלכה", הרב הראשי לתל-אביב:

"... אין שום ספק בדבר כי דבר בעתו הוא להעמיד עכשיו את השאלה על הפרק שזה היה יכול להביא תועלת מרובה לחיזוק התורה בכל קצווי תבל, וגורם חשוב מאד להרים את קרן היהדות בכלל. אכן, כמובן שדבר כזה אי אפשר לצאת מכח אל הפועל רק (= כי אם) ע"י כינוס רבני-עולמי, שיתכנסו כל גדולי התורה גם מארצנו הקדושה וגם מכל תפוצות הגולה... (הצעה) זו אם תתגשם עלולה להביא מהפכה לטובה בכל סדר חיינו..."

הגאון המפורסם הרב אבא יעקב הכהן בורוכוב ענה לו כך: "... ומחשבתו רצויה, אבל מעשיו אשר השתדל כעת להוציא מחשבתו אל הפועל (= לחדש את הסמיכה) לעת עתה אינה רצויה. בעת אשר פירוד הלבבות התפרץ אף בין החרדים, ואשר לא רק חילוקי דעות ביניהם רק פירוד הלבבות והרצון. כי מחלוקת הדעות סוף כל סוף מתאחדת ומתבררת ע"פ חוק תורתנו הק' אחרי רבים להטות. אבל לא כן מחלוקת הרצון, כי היא מחלוקת תנופה וכל דאלים גבר, וחרב איש ברעהו... וכבוד הד"ג אשר התעורר בו רוח ה' לאחד הלבבות, יחגור כוחותיו מראש (= בתחילה) לאגוד הלבבות של החרדים שבאה"ק... כאשר כבר כתב ידידנו הגאון האמתי נשיא הרבנות באה"ק מרן רא"י הכהן קוק במכתבו אל הד"ג".

הגאון המפורסם הרב שמואל יצחק הילמן (מחבר "אור הישר" וחותנו של הרב הראשי רי"א הרצוג) ענה להרב מקובסקי כך: "... במענה על דבר הסמיכה והסנהדרין, זה כשלושים וחמש שנה נדרשתי בזה מהרה"ג ר"מ הכהן ז"ל מקאירא יצ"ו ובשילהי דקייטא תרע"ד (!1914) נשאלתי כזאת מהגאון הגדול

רידב"ז זצ"ל מצפת, ולדאבון לבבי העיקולי ופשוטי מני-אז לא סרו מן הדרך עד עתה, אף כי עברו עשרות בשנים, כגוריא דנורא דנפיק מבית קודש הקדשים ואחרבא לביתא (עיי' יומא סט, ב) בשנאת חנם, עדיין עומד במרדו להפריד בין הדבקים. ואם אך סר מר המות הזה, אז לכל מחלה מצאנו מזור, ואין מעצור לתשועתנו...

אמנם כן, אף כי לשאלת הסמיכה למטרת קביעת הסנהדרין על מתכונתה עוד לא השגנו, לפי המגרעות העומדות על דרכינו כנ"ל, אך בזאת אנחם, בראותי התעוררות והתעודדות כאלו במחנה ישראל... אות היא לעולם כי גם יעוד הנביא של ואשיבה שופטיך כבראשונה כבר טס ושט באויר רקיע היהודים והיהדות, רק קצרי ראות אנו, וערפל חתולתנו...".

הגאון המפורסם הרב יחיאל מיכל טיקוצינסקי, גם הוא דוחה הפתרון המעשי מחמת שאי אפשר שיסכימו כל חכמי א"י לדעה אחת, (והוא סבור שצריכים להסכמת כולם ממש, איש בל ייעדר, וכן דעת מהר"י אייבשיץ, אורים א' ס"ק ב' ולא מסכים למהר"י בירב שרובו ככולו). והוא מסיים "עם כל זה, אף שידענו נגעי לבבנו בנוגע לפרט זה, אין זאת פוטרנו מלברר את ההלכה למען נדע שהמניעה היא רק מצידנו אנו".

במכתב של הרב טוביה טביומי (גוטנטאג) אב"ד סוכוצין, פולין לפני שעלה לא"י (עמ' סא) מברך על הקמת הסנהדרין "שיוכל להמציא פתרונים לכל הבעיות המתיצבים לפנינו, מהשקפת התורה, ועכ"ז להרעיף טל של תחיה גם על המוקצים שבמחנה אומתנו... בודאי כדאי הוא הרמב"ם לסמוך עליו בשעת הדחק, רק הקושי הוא בעצם התייסדות מוסד הסנהדרין, שיהיה מוכר למוסד עליון לכל שדרות האומה. זוהי עבודה הדורשת זהירות ומתינות רבה, לישא וליתן עם כל חלקי היהדות הדתית, בכל מקומות מושבות בני ישראל, לבל יבוא מי שהוא בטענת "ולנו לא קראת"... (בקובץ אגרות של "צפונות" הנ"ל, מביא אגרת רבי חיים ברלין לפני שעלה לא"י שהרי הרב אהרן מנדל הכהן הציע להסמיך בתחילה ג' בבת אחת, א' מהאשכנזים (=מתנגדים), א' מהחסידים, וא' מהספרדים. ור' חיים דחה דבריו כי הרי כמה כיתות יש בין החסידים עצמם, וכן בין רבני האשכנזים (=מתנגדים). וכל אחד יבקש יצוג-הולם).

*

הנסיון הרביעי היה ע"י הרב יהודה לייב מיימון (שהיה שר הדתות הראשון למדינת ישראל) בחודש שבט, תשי"א (1951). הוא קרא לאסיפה מייסדת בעיר טבריה והקדים לכך עבודה פובליציסטית ענפה, אבל באו לשם רק מעט רבנים. והנה הרב הראשי לישראל של אז, הרב יצחק הרצוג זצ"ל, הפנה עורף לכל

מאמציו ובפועל אף ייאש רבנים אחרים מלתמוך ברב מיימון. אין לנו בכתב מה היו נימוקיו של הרב הרצוג (עיין רבעון טלפיות, ניסן תשי"ג, שם הוא רק מרמז רמזים). אבל שאלתי רבנים חשובים שהיו בא"י בתקופה ההיא מה פשר ההתנגדות הנמרצת והקולנית שהושמעה ע"י הרבה מאד ממתנגדי הרי"ל מיימון, וענו לי כי בתקופה ההיא ננטשה מריבה גדולה נגד קבוצות "המזרחי", אשר חשדו בהם שבאו לעשות "תיקונים בדת", ועוד כי כמה ישיבות וכמה רבנים (אותם שלא הזדהו עם הציונות, יום עצמאות וכו') הרגישו לחץ קשה מצד פקידי ממשלה דאז, ולכן התנגדו לכל ריכוז של סמכויות הדת בידי אנשי "המזרחי".

ד. ההיתר של הרמב"ם להקים סנהדרין גם בהעדר 'סמוך מפי סמוך'

כידוע, ה' ציוה למשה להקים מוסד הסנהדרין (במדבר יא/16). המוסד הזה מנציח את עצמו, כי כאשר מת אחד מחבריו, הם ממנים אחד מתלמידיהם למלאות את מספר השבעים. כולם הם ממשיכים של משה רבנו (כמ"ש בפסוק "ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם") ולכן מוסבר בזה ביטוי של הרמב"ם בהל' ממרים פ"א ה"א "וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן". מה שייך "משה רבינו" לכאן? אלא שהוא הנציג המפרש לנו ע"י תורה שבע"פ שלו מה התוכן הפנימי של תורה שכתב. וכל גדולי הדור, הינם ממשיכיו. וזה מה שחז"ל התכוונו בביטוי "משה, שפיר קאמרת" (סוכה לט, א חולין צג, א עיי"ש רש"י). ולכן כשהוא הסמיך נציגים ומילא את ידם, הם העומדים במקומו של משה. אבל כידוע, בגלל גזירות הרומים נהרג אחרון הסמוכים ונפסקה שרשרת הסמיכה. ולכן אין בכוחנו לדון דיני קנסות ודיני נפשות (לזה האחרון יש עוד מניעה כי צריכים לזה הקמת בית המקדש). הבה ונראה את הטכסט הנידון.

כותב הרמב"ם (הל' סנהדרין פ"ד ה"א) דברים שיש בהם רישא וסיפא. אלו הם דברי הרישא: "... נראין לי הדברים שאם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל למנות דיינים ולסמוך אותם, הרי אלו סמוכים... אם כן למה היו החכמים מצטערים על הסמיכה? כדי שלא יבטלו דיני קנסות מישראל, לפי שישראל מפוזרין ואי אפשר שיסכימו כולן".

ובסיפא: "ואם היה שם סמוך מפי סמוך אינו צריך דעת כולן אלא דן דיני קנסות לכל, שהרי נסמך מפי בית דין. והדבר צריך הכרע" עכ"ל. בפסקא הנ"ל ננטשה מחלוקת גדולה בין הפוסקים. מה שהציע הרמב"ם לחידוש הסנהדרין גם אחרי שנפסקה שרשרת המסמיכים והנסמכים, כך הוא

החליט וסיכם, או שהוא נשאר בסוף ב"צריך עיון" ("והדבר צריך הכרע"). המחייבים (הרב יעקב בי רב) כתב פסק ארוך בשני קונטרסים (מובאים בספרו של הרב י"ל מיימון, "חידוש הסנהדרין במדינתנו המחודשת", הוצ' מוסד הרב קוק, עמ' סב-קב) המבאר ששלוש תיבות הללו מוסבות על הסיפא בלבד, שם מדובר האם יוכל הסומך לסמוך אחרים בהיותו לבד ומבלי ההרכב של שלושה, או שגם הוא צריך להוסיף אליו ב' דיינים אחרים. אבל השוללים (בעיקר: רבי לוי בן חביב, בקונטרס ארוך המכיל למעלה ממאה עמודים של דפוס רגיל, בסוף שו"ת רלב"ח, מהדורת למברג) אמרו ששלוש תיבות הללו "והדבר צריך הכרע" מוסבות על כל הקטע כולו. הרמב"ם כאן מסיים שהוא מסופק אם אפשר להשתמש בחידושו לענין הקמת הסנהדרין מחדש.

אבל הנה הרמב"ם כתב רעיון זה גם בפירושו למשניות (תחילת מסכת סנהדרין פ"א מ"ג) וזה לשונו: "...ואני סבור שאם תהיה הסכמה מכל התלמידים והחכמים למנות איש בישיבה כלומר שיעשוהו ראש, ובתנאי שיהא זה בארץ ישראל, הרי אותו האיש תתקיים לו הישיבה ויהיה 'סמוך' ויסמוך הוא אחר כך את מי שירצה. לפי שאם לא תאמר כן, לא תהא אפשרית מציאות בית דין הגדול לעולם, לפי שצריך כל אחד מהם שיהא סמוך בלי ספק, והרי כבר הבטיח ה' בשיבתם, באומרו 'ואשיבה שופטיך כבראשונה'. ושמה תאמר שהמשיח ימנה אותם ואע"פ שאינם סמוכים? הרי זה מוכחש, לפי שכבר ביארנו בהקדמת ספרנו זה שהמשיח לא יוסיף ולא יגרע ממנה..."

וכן בפירוש המשניות למסכת בכורות פ"ד מ"ג ומ"ד הרמב"ם חוזר בהחלטיות על רעיונו זה. (בספר "ואשיבה שופטיך", בעמ' י"ד, מרחיב על שימוש הרמב"ם בביטוי "ובישיבת ב"ד של א"י", והרי לגוף ענין ההמשכיות של הסמיכה אין צורך לב"ד, אלא ודאי כי כוונת הרמב"ם כאן ליזום חידוש הסמיכה, וכנ"ל). מעניין הדבר שבשלושת המשניות לא סיים הרמב"ם כלל בהעלאת הספק "והדבר צריך הכרע".

לכאורה אפשר לומר שכיון שכתבת ספרו "יד החזקה" באה בזמן מאוחר יותר, התחרט הרמב"ם ונשאר הדין בספק ואין לנו להשתמש בהיתר שלו. אמנם, חידוש מפתיע כתב הרי"ל מיימון בספרו "חידוש הסנהדרין" (עמ' מב) שבמהדורת פירוש המשניות, ויניציאה, שנת רפ-רפו, מופיע סגנון הרמב"ם כתוב בגליון בכתב ידו של הרב בצלאל אשכנזי (מחבר ספר 'שיטה מקובצת') והוא ממהדורה בתרא של פירוש המשניות, זאת ידענו כי מצטט שם בסוף מסכת סנהדרין את ספר 'מורה נבוכים' שהרמב"ם כתב רק בסוף חייו. ושם שוב לא נאמר כלל שום ספק של "והדבר צריך הכרע", כלומר דעתו הסופית של הרמב"ם היא לחייב את ההליך. ועיין הקדמת מהר"י קאפח לפיהמ"ש (עמ' 16) שהיו לספר ארבעה מהדורות. וכאן עלינו לסכם ולהחליט שגירסא משובחת זו של פירוש המשניות לרמב"ם נכתבה אחרי כתיבת ספר "משנה

תורה". כלומר, הרמב"ם בזקנותו חזר בו מן הפקפוק שכתב קודם לכן. כך כותב הרב מיימון. יש היום אישור לכך, ע"פ מהדורת הרב יוסף קאפח, לפירוש המשניות להרמב"ם, שהיא מאוחרת לכתובת "משנה תורה".

וראיה נוספת, ב"משנה תורה", הל' שופר פ"ב ה"ט הרמב"ם מביא דיננו מבלי לסיים "והדבר צריך הכרע". וז"ל: "ובזמן הזה שחרב בית המקדש, כל מקום שיש בו בית דין קבוע והוא שיהיה סמוך (!) בא", תוקעין בו בשבת". והרי הרמב"ם ידע שכבר פסקה הסמיכה?! אלא מדובר על היתרו הנ"ל. הרב כשר, בתורה שלימה, כרך ט"ו, עמוד קצ"א, הביא סימוכין מהגמרא לחידושו של הרמב"ם, וכן בספר "ואשיבה שופטיך" לרב מקובסקי, בתחילת הספר.

[ונ"ל להוסיף קצת ביאור במושג זה של אסיפת כל ת"ח שבא"י דוקא. ראשית, כי לא נקרא קהל אלא בני א"י (הוריות ג, א) ושבחור"ל אינן שייכים לקהל. וכן מבואר בברכות נח, א בדין ברכת אוכלוסיה, "אין אוכלוסיה בבבל". וכאשר כל סמכותו של המלך באה לו מן העם, כמבואר במהר"ל (חידושי אגדות ח"ב עמ' עה, ובשר"ת משפט כהן, עמ' שלז) כן כל סמכות הסנהדרין באה לייצג כל חכמי א"י. וכמו שמושג מלכות הוא הייצוג של העם, כך אצל סנהדרין הוא הייצוג של חכמי הדור.]

ה. רשימת הראשונים התומכים בהיתרו של הרמב"ם

ברור הדבר שלא נמצא אפילו אחד מהראשונים שיחלוק על חידושו של הרמב"ם. נפרט: ראשית דבר, הרי כלל נקוט בידי הפוסקים שכאשר הראב"ד שותק ואינו משיג נגד דברי הרמב"ם, סימן מובהק הוא שהוא מסכים לו בדבריו. והרי בדין זה, גם הראב"ד מסכים אתו.

שנית, הרי"ף נוהג להביא אך ורק אותן ההלכות השייכות לקיום בזה"ז. והנה הוא מביא דיני מלקות, למרות שבזמנו כבר לא היתה שום סנהדרין ומוסמכים. ובכן ודאי היה סבור כמו היתרו של הרמב"ם. ראייה זו הביא מהר"ב בירב (מובא בספרו של הרב מיימון, עמ' קא).

שלישית, הרא"ש (על ב"מ לד) כותב שאע"פ שבזמנינו אין דנים דיני קנסות, אי תפיס לא מפקינן מיניה, אי אזמניה לדינא בא"י. וכתב ב"י (על ח"מ סוף סי' רצ"ה) על כרחך סבירא ליה להרא"ש דהשתא נמי אפשר למצוא סמוכין בא"י, שיגבו את הקנס. והוא כפי דעת הרמב"ם הנ"ל וכמעשה מהר"י בירב.

רביעית, הרשב"א (על ב"ק דף לו, ב) כנ"ל (ראייה זו הוסבר ע"י הרב מקובסקי, בעמ' כח לספרו). ומהר"י בירב עוד הביא סגנון הרשב"א שכתב על חידושו של הרמב"ם "נראים הדברים" (כמובא בספרו של הרב מיימון, עמ' פט, קא).

חמישית, בתקופת התוספות היה אב"ד בלונדון רבי יעקב חזן. בספרו "עץ חיים" (מהדורת מוסד הרב קוק, ח"ג עמ' רסד) הוא מביא דברי הרמב"ם כלשונם ובלוסיים "והדבר צריך הכרע".

שישית, כן מופיע במאירי על מסכת סנהדרין (בנדרפס בעמ' 43) ובלוסיים "והדבר צריך הכרע".

שביעית, כן דברי "כפתור ופרח" (רבי אשתורי הפרחי) בתחילת פרק עשירי, ומבלי לסיים "והדבר צריך הכרע".

שמינית, כן הדבר ב"קונטרס הלכות ארץ ישראל" (אשר יש ספק אם לייחס אותו למרדכי או לטור) כמובא ב"קובץ על יד", סדרה חדשה, יז (שנת תשכ"ח) ההדיר אפרים קפפר. (ארבעת המקורות הללו ה, ו, ז, ח קבלתי מהרב אליצור סגל, עפרה).

(ומה שחשב מהרלב"ח שהרמב"ן מתנגד לחידוש של הרמב"ם, מבואר ע"י מהר"י בירב בעמ' עט, שטעה בזה, עיין בעניין זה בתורה שלימה, כרך ט"ו, עמוד קצ"ב).

כעבור עשר שנים ממעשה הסמיכה בצפת, מביא מבי"ט (ר' יוסף טראני) בספרו "קרית ספר" (הלכות סנהדרין, פ"ד) ככל דברי הרמב"ם, מבלי לסיים "והדבר צריך הכרע", בהסבירו "להחזיר עטרה ליושנה".

הרב כשר, "בתורה שלימה" כרך ט"ו, דף קצ"ח, מסכם שרובם של הראשונים והאחרונים תמכו בדעת הרמב"ם ולא גרסו "והדבר צריך הכרע". לכן הסמ"ע, שולחן ערוך, חושן משפט א' סעיף קטן ט', כהרמב"ם.

עלי לציין כאן שהרי"ל מיימון כתב מאמר ב"סיני" תשי"ג (קצא-קצב) בשם "גדולי ירושלים על חידוש הסנהדרין", שם מביא ממה ששמע בעל פה על הרצאת דברים של גאון ירושלים ומרא דאתרא, הרב שמואל סלנט זצ"ל, שם הוא תומך נלהב בחידוש הסמיכה. כן גם בספר "מזקנים אתבונן" (ירושלים, שנת תרס"ב) כותב שכך היתה דעתם של הגאון ר' חיים אלעזר וואקס מקאליש, האדר"ת חותנו של הרב קוק, וכן של הגר"ש סלנט. רק נלע"ד שאין הסגנון שם במאמר ב"סיני" תואם כלל את סגנונו של הגאון רבי שמואל סלנט, וחושבני שמישהו הטעה את הרב מיימון בסגנון דבריו.

בספר "מזקנים אתבונן" (ירושלים, תרס"ב, בדף 14) מביא מסורת ממדינת ליטא שהגר"א חשב לעלות לא"י בכדי לחדש את הסנהדרין, אמנם חזר בו כאשר שמע על "זקנים" עקשים ונלוזים הנמצאים בא"י שיפריעו לכל מהלך כזה, (דומה למצב שתיאר ר"ע מברטנורא, באגרתו המוזכר לעיל) ולכן חזר בו. וכדי לכסות ולחפות על כבוד א"י, הסתיר סיבת חזרתו וכן כתב הרב כשר, "תורה שלימה" כרך ט"ו, עמוד קצ"ח.

1. רשימת האחרונים השוללים את חידושו של הרמב"ם

ראש לכל השוללים הרי הוא מהרלב"ח, ולא נוכל להביא אפילו במקצת מקונטרסו הארוך מאה עמודים. אבל עיקר טענתו הוא שהרמב"ם עצמו גם כן לא החליט, אלא סיים בספק "והדבר צריך הכרע".

מתנגד שני - הרי הוא רבי דוד בן זמרא (= רדב"ז) בהערה המודפסת במהדורות הרמב"ם הנפוצים, ליד הל' סנהדרין פ"ד. הוא מתנגד מפני ארבעה טעמים.

ראשית, שהביטוי "והדבר צריך הכרע" מוסב גם על הרישא, כלומר על כל החידוש הנועז של הרמב"ם, ולא רק על הסיפא.

שנית, לפי דעתו דברי הרמב"ם "לפי שישראל מפוזרין" מרמז שצריכים שכל החכמים הסומכים יעמדו במעמד אחד, ולא די בקשרי מכתבים.

שלישית, "שצריך שהנסמך יהיה ראוי להורות בכל התורה כולה, ורחוק בעיני שיש בדור הזה מי שראוי להורות בכל התורה כולה".

רביעית, מה שהרמב"ם כתב שאם לא נחדש הסנהדרין, אי אפשר שיהא לנו עוד בית דין הגדול, והקב"ה כבר הבטיח ואשיבה שופטיך כבראשונה, דוחה רדב"ז: והרי אליהו עוד יבוא לנו מלפני משיח והרי הוא עצמו סמוך והוא יסמוך לנו נסמכים נוספים. ועוד, הרי עשרת השבטים יחזרו לנו ואולי נמצא ביניהם עדיין מי שהוא סמוך מפי סמוך. והוא כותב שהאריך יותר על כך בתשובה אחרת (אבל דומני שלא נמצאת אצלנו בין המודפסות בספרו בשו"ת).

וצריכים לציין כאן מענות אפשריות לפקפוקיו. על הסיומת "והדבר צריך הכרע", הנה בפירוש המשניות לרמב"ם, גם בתחילת מסכת סנהדרין וגם במסכת בכורות פ"ד, הרמב"ם מביא דין זה בלי הסיומת הבעייתית "והדבר צריך הכרע". והנה בפירוש המשניות, מהדורת דפוס ויניציא (שנת רפ-רפ"ו), מופיע הפירוש בליווי דברי הערות שהן בכתב ידו של ר' בצלאל אשכנזי (בעל "שיטה מקובצת") שהם ע"פ מהדורה בתרא של פירוש המשניות שנכתבו אפילו אחרי כתיבת "מורה נבוכים" שהרמב"ם כתב בסוף חייו (כמו שמוכיח הרב מיימון שם, בספרו עמ' מא-מב). כלומר, במהדורה בתרא הרמב"ם כבר לא פקפק ולא סיים בכלל "והדבר צריך הכרע". וכן אנו רואים שהרב קאפח שליט"א ההדיר מהדורה בתרא של פירוש המשניות, שנכתב אחרי י"ד החזקה", ואין שם "והדבר צריך הכרע". הרי שזה מוסב על הסיפא בלבד, ולא על עצם דין חידוש הסנהדרין, וכמו שכתבנו לעיל.

על הטענה השלישית, שאין מי שראוי בדורו "להורות בכל התורה כולה". זה כתב הרדב"ז בעודו במצרים. אבל אחרי בואו לצפת, והכיר את